

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР · Іван ДРАЧ · Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Володимир ЛИТВИН · Олексій ОНИЩЕНКО
Омелян ПРИЦАК · Френк СИСИН · Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ — головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ — заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК · Віктор БРЕХУНЕНКО · Іван БУТИЧ
Сергій БЛОКІНЬ · Василь ДАНИЛЕНКО · Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК · Олександр МАВРІН · Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ · Юрій МИЦИК · Всеволод НАУЛКО
Світлана ПАНЬКОВА · Руслан ПИРІГ · Валерій СМОЛІЙ
Ольга ТОДІЙЧУК · Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ · Ярослав ФЕДУРОК

Михайло
ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 3

Серія:
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТВОРИ
(1907 — березень 1917)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2005

ББК 63.3 (4 УКР)
Г 91

*Випущено на замовлення Державного комітету
телебачення і радіомовлення України
за програмою “Українська книга”*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Редколегія тому 3:

Павло СОХАНЬ (головний редактор, доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України)
Ігор ГИРИЧ (відповідальний секретар, кандидат історичних наук)
Світлана ПАНЬКОВА (старший науковий співробітник)

Упорядник: Світлана ПАНЬКОВА

Автор передмови та коментарів: Світлана ПАНЬКОВА

Мовна редакція текстів М.Грушевського — Варвара ШУЛЬГА

Переклад з російської статей — Іван СВАРНИК

Переклад висловів іншомовного походження — Мирослав ТРОФИМУК

Пояснення слів: Варвара ШУЛЬГА

Видавництво “Світ”

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 966-603-223-6
ISBN 966-603-453-0 (т. 3)

© Інститут української археографії
та джерелознавства імені М.С.Грушевського
НАН України, 2005
© Передмова, коментарі, С.Панькова, 2005
© Видавництво «Світ», дизайн та художнє
оформлення, 2005

РОЗДІЛ III

СТАТТІ З НАРОДНИХ ГАЗЕТ
“СЕЛО” ТА “ЗАСІВ”
(1909–1912)

Українська народня ілюстрована газета
 для селян і робітників.

Виходять у Києві щотижня в четвор. (Ра: на місяць виходить із мер збільшений, як був № 1)
№ 4. 24 Вересня (Сентября) 1909 р.

Передплату на „СЕЛО“
 посылати в Київ, Вел. Володимирська № 28, при
 книгарні „Літературно-Наукового Вістника“
60 коп.
 До кінця року пошту 2 вер. 30 сот.
 Рукописи і донеси посылати на туж адресу. Посередникам від
 предплати 5%. *Жно одержати якийсь приліртник, не-
 зай задав про се, посилаючи передплату.*
 Нші предплатники одержують всі пронерезні номери.

Що є в сім номері:
 Школьна мова М. Г.— За тиждень.— Народ Дунюв П.
 Смушка.— Кінець забастовки у Швеції М. Ш.— З Хмель-
 ниччини М. Грушевською.— Штатка О. Олесь.— Старосвітсь-
 ка молятва Ів. Манджури.— Як читати книжки Ю. Сі-
 рію.— Відомості про врожай—Що про квашонце корму
 на змжу. Обдранне зерна А. Тертиченка.— Користі
 книжки Ю.— Сміховина.— Донес.— Задятання і підпові-
 да.— Ціни на хліб.

Читачи треба виновлати як як **рыба**==рыба, і як **сіни**==сѣны, **ї**==їі, **тѣ**==тѣи, **є**==єо **мос-**
 мойс, **є**==о **тебе**==тѣбо.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА
Літературно-Науковий Вістник
 український журнал літератури, науки і громадського життя,
 під загальним проводом проф. М. Грушевського.
 Містить повісті, оповідання, драми, поезії, статі з української
 історії, літератури, суспільної економії і інших областей
 знання. Кожда книжка має 192—240 вели-їх сторін.
 Редакція і головна контора: Київ, В. Володимирська 28.
 Передплата на виданні київське р. 1909: на рік 8 руб.; для не-
 зможних учнів, студентів, сільських учителів, низших служа-
 щих, робітників і селян 7 руб. За шір року 4 руб. 50 к.
 Можна присилати на 1 число кождого жіс. по 1 р., шоки
 збероться повна передплата.
 Кошлати журналу за попередні роки пр дають ся по 8 руб.
 Книжки видавництва „ЛАН“: Ю. Сірій—Житє ростин; М. Ша-
 повал—Про ліс (як його роводити); Ю. Вудак—Дікі лядо;
 М. Грушевський—Про Богдана Хмельницького; Нєло та Па-
 траш і вільні оновд. для дітей перекл. Ю. Сірій, Казки
 Р. Кізілінга, пер. Ю. Сірій. Всі книжки з малюваннями, кожда
 коштує 25 коп.
Книгарня „Літер.-Науков. Вістника“, в Києві В. Володимир. 28
 має на ск. а. і у. м. і українські книги, картини і ноты.
 Складає бібліотечки, п. чванки від 1 карб.
Українська книгарня в Харкові, Рыба 25
 має великни вибір книжок, карток, нот і картин.

Школьна мова.

От і осінь. Починається наука в школі, а з тим
 і думки про школу випинають.
 З школою в Росії не добро, особливо з шко-
 лою сільською, народною.
 Мало тих шкіл, так що на всіх дітей не стає.
 Вчать ся у них небагато, а як що і навчаються, то і
 те часто забувають, вишюючи з школи, навіть
 писати і читати не зміють. І по числу письмен-
 них Росії стоїть на одних з останніх місць поміж
 інших країв. А між ріжними краями Росії Укра-
 їна також належить до гірших, менше освічених.
 Причини тояу кільки: мало грошей іде на
 виводні школи, мало про них дбають. А головне
 через те так туо в них наука йде, що вчать дітей
 не українською мовою, котрою вони дома говорять
 і котру одну тільки добре розуміють.
 Що небудь незвісно, незнано можна ростолюк-
 вати тільки понятними, зрозумілими словами. Вчити

Перша сторінка народного ілюстрованого тижневика “Село”, що виходив
 у 1909—1911 роках за ініціативи М.Грушевського.
 Оформлення заголовка з мальованою заставкою художника І.Бурячка.

ПАВЛО ПОЛУБОТОК

Павло Полуботок за часів Мазепи був полковником чернігівським. Був чоловік розумний, досвідний і дуже любив свою Україну і свій народ український. Коли Мазепа пристав до шведів і стало відомо, що з того його повстання не буде нічого, бо військо царське залило Україну, тоді українська старшина з'їхалася до Глухова, на заклик царя Петра, щоб вибрати нового гетьмана на місце Мазепи. Однодушно хотіли гетьманом вибрати Полуботка. Але цар Петро тому спротивився. "Се, — каже, — чоловік дуже розумний, з нього може вийти другий Мазепа". Показав на стародубського полковника Скоропадського, тихого та плохого, і старшина його вибрала гетьманом, бо не важилося йти против волі царя, що з своїм військом тоді тяжко карав усе, де чулася йому якась "измена" та противність.

Се було 1709 року, і з того часу був гетьманом Скоропадський до своєї смерті, до 1722 року. Був він чоловік не кепський, тільки занадто похилий та покірний. Не мав ніякої ваги й сили. Московські генерали порядкували на Україні як хотіли, не питаючися гетьмана, хоч тільки він мав бути справжнім начальником у всім. Цар назначив полковників на Україну від себе, з своїх людей московських, хоч по закону мали тих полковників (по-теперішньому губернаторів і командующих військом заразом) вибирати самі українці. Закони й права українські ламалися. Тисячі козаків по наказу царському та міністрів мусили йти в далекі сторони, на фінські болота коло Петербурга, або на Кавказ, не на війну, а на роботи кріпосні й земляні, канали копати, кріпості будувати; там гинули вони тисячами, від незвичного клімату, від непривичної роботи, від недостатків усяких та нелюдського поводження своїх приставників. Гетьман і старшина дуже смутилися тим, але боялися підняти голос проти того. А 1722 р. об'явив цар Скоропадському, що на будуще при гетьмані буде Малоросійська колегія, рада, зложена з шести офіцерів московських (з військ, що стоять на Україні) під проводом московського ж генерала, і та колегія буде мати нагляд над усею українською управою. Без неї гетьман не може зробити ніякого розпорядження (указів). Вона буде контролювати його й полковників, приймати скарги (жалоби) на них, робити слідства і таке інше. Гетьмана з старшиною таким чином оддано під начал сьому московському генералу з офіцерами. Скоропадський від того так засумувався, що вмер слідом потім.

Старшина зараз же післала до царя своїх послів просити, щоб позовлено було їм вибрати собі нового гетьмана. А тимчасом для управи вибрано "наказним гетьманом", себто заступником ("заместителем")

гетьмана Павла Полуботка. Але цар не хотів дозволити вибрати гетьмана; він хотів покасувати зовсім українські порядки та завести на Україні своїх губернаторів і російську управу. На прошення старшини він дав таку відповідь: “Від Богдана Хмельницького і до Скоропадського всі гетьмани були “изменники”, окрім тільки першого і останнього (Хмельницького та Скоропадського); і через те Царству російському і Україні було багато шкоди; тому треба на гетьманство шукати чоловіка вірного та певного, а поки такий знайдеться — визначено Україні правительством, і його треба слухатися, а цареві з вибором гетьмана не докучати”. Сим правительством була отся Малоросійська колегія, вона трясла цілою Україною. Збирала різні податки і оперувала ними по-своєму. Оголосила по Україні, щоб всякий, хто мав якусь кривду від старшини, удавався до колегії, бо вона на те установа, аби обороняти бідних од багатих, простий народ від старшини. Тим сподівалася вона привернути простий народ до себе, щоб він не жалувал за правами і порядками українськими, що ламалися тепер.

Гетьман Павло Полуботок.

Та Полуботок не хотів допустити до загибелі старих прав і порядків українських. Він був чоловік рішучий та сміливий. Бачив, що і цар і колегія на те б'ють, що при українських порядках, мовляв, діються великі кривди людям, а колегія, заводячи свої порядки, ніби хоче людей оборонити від тих кривд. Через те всіма силами заходився коло

поправи українських судів і управи, щоб людям не діялося кривди. Завів у судах сільських, сотенних і полкових такий порядок, щоб судив не сам один суддя, а в товаристві кількох старшин, досвідчених в справі. Установив порядок, як обжалувати несправедливі рішення нижчих судів до вищих. Завів кращі порядки в вищій суді українським (звався "Генеральний суд"). Видав суровий наказ, під загрозою тяжких кар, щоб старшина не кривдила простих козаків, не обертала на роботу собі.

Здавалося, тільки радіти б колегії та правительству від таких заходів Полуботкових, коли він заходився, щоб непорядки українські викоринити. Але правительству не порядку та справедливості на Україні треба було, а того, щоб "Малую Руссию (Україну) к рукам прибрать", як вони казали. Тому зараз почали з Малоросійської колегії до царя жалуватися, що Полуботок не слухається, людей бунтує. Цар на те ще більші права колегії надав, а Полуботку з кількома іншими старшинами велів до Петербурга їхати, щоб Україні не бунтували. Підстроєно так, що з одного полку, Стародубського, мовбито козаки подали прошення таке, щоб у них заведено російські порядки і полковників їм з руських людей аби цар назначив. Одержавши се прошення, цар задумав уже українські порядки зовсім покасувати.

Полуботок, приїхавши до Петербурга, тут цареві прошення подав од старшини, щоб українські порядки старі вернено. Та цар тоді вислав на Україну свого довіреного чоловіка Рум'янцева обпитувати людей, чого вони хочуть — чи українських порядків, як Полуботок з старшиною просить, чи порядків російських, як у стародубським прошенні пишеться. А щоб не було ніякої замішки на Україні, військо козацьке велено вивести на степи — буцімто від кримців небезпечно.

Полуботок з старшиною порозумів, до чого воно йде. Люди, боячися царських людей, будуть їм в лад казати, що українських порядків не хочуть, а хочуть російських; і потім правительству справді українські порядки покасує — скаже, що самі українці того просили. Тому якскорше розписав на Україні листи, як люди мають перед Рум'янцевим казати. Написав також до козацького війська, щоб звідти до царя прошення писали — на кривди й непоряди російських військ та від Малоросійської колегії жалілися та просили дозволити гетьмана вибрати. Цар про се довідався. Розгнівався на Полуботка, казав з старшинами його посадити у тюрму; також сказав узяти й до Петербурга прислати тих, що писали до царя прошення з війська. Над Полуботком почали суд; та він не діждався кінця: вмер в в'язниці при кінці 1724 року.

На Україні дуже жалували за ним, вважали його мучеником за Україну. Розповідали, що він сміло докорив цареві в очі за його не-

справедливість — що він українцям за їх вірність і щирість, за службу і кров платить гнівом і несправедливістю. “За те все ми замість вдячності здобули тільки зневагу і поневірку, попали в останню неволю, платимо дань ганебну і незносну, змушені копати вали і канали, сушити болота непроходимі, гноючи їх трупами наших покійників, що цілими тисячами гинули від втоми, голоду і нездорового повітря; і всі ті біди і кривди наші тепер ще збільшилися під теперішніми порядками: начальствують над нами чиновники московські, не знають прав і звичаїв наших і майже безграмотні — знають тільки, що їм все над нами чинити можна”. Так би то мав говорити Полуботок цареві. Років тому п’ятдесят досить часто було можна надібати у старих українців портрет Полуботка і під ним написані слова з мови, що Полуботок говорив царю Петру: “Вступаючись за отчизну, я не боюсь ні кандалів, ні тюрми, і для мене лучче найгіршою смертю умерти, як дивитись на повсехну гибель моїх земляків”. Оповідали так, що цар, прочувши, що Полуботок умирає в тюрмі, пішов з ним попрощатись. Але Полуботок сказав йому: “За невинне страждання моє і моїх земляків будемо судитися у спільного і нелицемірного судді, Бога нашого: скоро станемо перед ним, і він розсудить Петра з Павлом”. І справді скоро після того умер і цар Петро.

дение Малороссии от Польши” (М., 1888. — Т. 1–2; М., 1889. — Т. 3). Наприкінці 1880-х—на початку 1890-х років П.Куліш працював над другим виданням “Истории воссоединения Руси”, яке завершив перед смертю у 1897 р. Праця видана не була, чернетки семи томів цього видання зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки ім. В.І.Вернадського (див.: *Федорук Я.* Авторський список другого видання “История воссоединения Руси” // Молода нація. — 2004. — № 1. — С. 93–98).

Останні літа свого життя він найбільше працював над перекладами: переклав Святе Письмо... — йдеться про видання: Святе Письмо Нового Завіту, мовою русько-українською переклали вкупі П.А.Куліш і д-р. І.Пуллюй. — Відень, 1901; Святе Письмо Старого Завіту, мовою русько-українською / Переклад П.Куліша, І.Левицького, І.Пуллюя. — Відень: Видання Британського і Заграничного біблійного товариства, 1903.

...драми Шекспіра... — переклади творів Шекспіра, над якими в останні роки працював П.Куліш, упродовж 1899–1902 рр. вийшли з Українсько-руської видавничої спілки у Львові з передмовою та поясненнями І.Франка (див.: *Кирилюк Є.* Бібліографія праць П.О.Куліша та писань про нього. — К., 1929).

Павло Полуботок

Вперше опублікована в газеті: Село. — 1910. — 9 вересня. — № 36. — С. 4–5. Підпис: *М.Грушевський*. Дата написання статті (26 січня 1910 р.) встановлена за щоденником М.Грушевського (*Грич І., Тодійчук О.* Щоденник Михайла Грушевського за 1910 рік // Український історик. — 2002. — Ч. 1–4. — С. 103). З невідомих причин стаття не була вміщена відразу.

Подається за першодруком.

Бібліографію праць про П.Полуботка див.: *Павленко С.* Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. — К., 2004. — С. 404–405.

Осип Бодяньський

Вперше опублікована в газеті: Село. — 1910. — 16 вересня. — № 37. — С. 3. Підпис: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

с. 317 ...був також секретарем Московського історичного товариства і редактором його журналу — йдеться про Товариство історії

З М І С Т

		с. текстів	с. ком.
<i>С.Панькова</i>			
ПУБЛІЦИСТИКА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО			
ПОМІЖ ДВОХ РЕВОЛЮЦІЙ (1907–БЕРЕЗЕНЬ 1917)		V	
Розділ I. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ СТАТТІ З ПЕРІОДИЧНИХ			
ВИДАНЬ ТА ЗБІРОК (1907–1914)		1	
Наша газета		3	528
Маленьке бажання		6	531
[Лист проф. М.Грушевського до т-ва “Сокіл” у Львові в справі святкування ювілею Гадяцького трактату]		7	532
Вороги “руського народа”		8	533
Pro domo		9	535
Нова Дума і українці		11	537
Вражіння оптиміста		13	539
Українці в новій Думі		14	539
Шевченків день		16	541
Утраквізація чи розділ університету?		17	541
Меморіал Товариства до міністра освіти в справі утворення самостійного українського університету у Львові		20	543
На спомин Миколи Костомарова († 7 цвітня 1885 р.)		23	545
Польський законопроект автономії й українці		25	546
Крашаночка		27	547
Геть з рутенством!		29	547
Повернення Холмщини		33	548
Спустошене життя		35	549
До справоздання з другого засідання Українського наукового товариства в Києві		38	550
Злобна напасть		39	551
Праве українство		44	561
Святий вечір		46	563
Кінець “польської інтриги”		48	564
В оборону книги		52	566
Андрій Потоцький про українські відносини з р. 1659		55	569
Час не жде!		58	569
Початки Січі		62	574
Україна, Білорусь, Литва		65	575
Наша школа		69	577
Холмщина (Головні моменти в історії її приналежності)		74	579
За рідну школу		78	579
Невідклична справа		80	581
В університетській справі		83	581
Ще до реформи “Просвіти”		84	583
Українці		86	585
Україна і українство		130	592
З національної тематики. До питання про національно-територіальну автономію		144	593

Завдання дня	161	595
На новому шляху (З приводу думських виступів з українського питання)	163	596
Перед осінніми зборами академічної молодіжі	171	599
В обороні правди	175	601
Нові гасла	200	610
Раз добром налите серце	204	611
Чергове питання	206	614
Розділ II. ЗБІРКА СТАТЕЙ “ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ Й УКРАЇНСЬКУ СПРАВУ: СТАТТІ Й ЗАМІТКИ” (1907)	211	615
Розділ III. СТАТТІ З НАРОДНИХ ГАЗЕТ “СЕЛО” ТА “ЗАСІВ” (1909–1912)	231	617
ВСТУПНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ СТАТТІ	233	
До наших читачів	233	618
В єднанні сила	235	619
Століття Фінляндії	237	619
Робітничі товариства	239	619
Про врожай	240	620
Про робочі спілки	241	620
Просвітні товариства і гуртки	243	620
Закон про свободу віри	245	620
Ще про врожай	247	620
Палення трупів	249	621
Про робітничі товариства	250	621
Про права жінок	252	621
Убожіє край!	253	621
Тіснота товариствам	254	621
На свята	255	621
Пам’ятник Шевченку	257	622
На Новий рік	258	623
Забагато свят	260	623
Хочуть скасувати козаків	261	623
Против п’янства	262	623
Як живеться газетам в Росії	264	624
Торішній урожай	265	624
Маньчжурська справа	267	624
Об’єднуються	269	624
Українське свято	271	624
Українські свята і українські будні	273	625
Нема права	274	625
Великодні з’їзди	275	626
Важна справа	277	626
З Новим роком!	278	627
До наших читачів	280	627
До наших читачів	282	628
Видавництво імені С.Ф.Грушевського	284	628
З Новим роком!	285	629
Чорна згряя	286	629
До читальників	287	629

ІСТОРИЧНІ ПОРТРЕТИ	288	
Іван Франко	288	630
Володимир Винниченко	290	630
Гетьман Петро Дорошенко	291	631
Микола Лисенко	295	631
Князь Костянтин Острозький	296	633
Гетьман Петро Сагайдачний	298	633
Вол[одимир] Антонович	301	633
Георгій Кониський	303	634
Селяни-мистці	305	634
Микола Костомаров	306	635
Марко Кропивницький	308	635
Пантелеймон Куліш	309	635
Павло Полуботок	312	637
Осип Бодяньський	316	637
Князь Роман	318	638
Іван Нечуй-Левицький	320	638
Олександр Кониський	322	639
Олександр Кістяківський	323	641
Шевченко і українська минувщина	324	641
ІСТОРИЧНІ МІСТА ТА ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНИ	328	
Пам'ятник Шевченку	328	642
Січ Запорозька	337	644
Могила Сірка	339	644
Київ	341	645
Болди	343	646
Олегова могила	344	646
Львів	345	646
Аскольдова могила	348	646
Ржищів	350	646
Чернігів	351	647
Перемишль	353	647
Церква св. Василя в Овручі	356	647
Луцьк	357	647
Мстиславова церква в Володимирі-Волинським	359	647
ІСТОРИЧНІ СЮЖЕТИ	361	
З Хмельниччини	361	648
Дума про Ганжу Андібера, гетьмана запорозького	364	648
Україна	366	648
Наші люди з карпатських сторін	372	648
Галицький сойм	374	649
У сибірських нетрях	378	649
Розділ IV. ЗБІРКА СТАТЕЙ “ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ І УКРАЇНСЬКУ ШКОЛУ” (1912)	379	649
Шкільна мова	382	651
Законопроект про учення українською мовою	383	652
Українське письменство	385	652

Не порозумнішали	388	653
Не дозволяти!	390	653
Колишня освіта і теперішня темнота	391	653
Шкільна справа в Галичині	393	653
За український університет	395	654
Промовили	397	655
За слова і букви	398	655
Великдень	401	655
Російська академія наук про українську мову	402	655
Мова українська і руська	404	656
Мова панська і мужицька	407	656
Розуміють	409	656
Інородці	411	656
Розділ V. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ СТАТТІ ПЕРІОДУ		
ЗАСЛАННЯ (1915–БЕРЕЗЕНЬ 1917)	413	
У річницю війни	415	657
Тлінний прах	418	658
На роздоріжжі	424	661
Зайві сумніви	428	662
З українського життя	431	664
З українського життя	435	666
З українського життя	439	667
З українського життя	443	668
Новий рік	447	668
Камінь спотикання	451	669
Камінь наріжний	456	670
Про великий і малий націоналізм	461	672
Ще про великий і малий націоналізм	466	673
Як розуміти?	472	673
Кілька слів про українство	475	675
Світлій пам'яті Івана Франка	481	679
Українство і російська преса	486	681
Проголошення польської самостійності	493	683
Розширення автономії Галичини. Смерть ціс[аря] Франца-Йосифа	495	684
Незалежна Польща й автономна Галичина	503	686
На Святвечір	512	687
Перспективи нового життя	513	689
На страшний суд	521	690
Чергова справа	522	690
КОМЕНТАРІ	528	
ПОКАЖЧИК ІМЕН	693	
ПОКАЖЧИК НАЗВ	741	
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК	755	
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ	767	

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 3

Серія “Суспільно-політичні твори (1907—березень 1917)”

Редактор	<i>Л.Веремієнко</i>
Художнє оформлення	<i>С.Іванов</i>
Технічний редактор	<i>С.Довба</i>
Комп'ютерний набір і верстка	<i>А.Митник, Н.Олійник</i>
Коректори	<i>Р.Гамада, М.Ломеха, Б.Павлів, О.Тростянчин</i>

Здано на складання 04.04.2005. Підп. до друку 03.12.2005.

Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк. Умовн. друк. арк. 63,85.

Умовн. фарбовідб. 64,25. Обл.-вид. арк. 56,39. Наклад 5000 прим.

Свідоцтво держ. реєстру: серія ДК № 22. Вид. № 22. Зам. 147-5.

Державне спеціалізоване видавництво “Світ” 79008 м.Львів, вул.Галицька, 21

www.dsv-svit.lviv.ua; e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Надруковано з готових діапозитивів на ВАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
75005 м.Львів, вул.Зелена, 20

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. /Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 —

Т. 3: Серія “Суспільно-політичні твори (1907—березень 1917)”. —
2005. — 792 с.

ISBN 966-603-223-6; 966-603-453-0 (т. 3).

Третій том серії “Суспільно-політичні твори” 50-томного зібрання праць М.Грушевського хронологічно пов’язаний з попереднім томом. У ньому вміщені статті історика, друковані в періодичних виданнях від 1907 р. до початку Української революції (березень 1917 р.). Сюди увійшли публікації з “Ради”, “Діла”, “Села”, “Засіву”, “Української життя” та ін., а також низка маловідомих публіцистичних праць, виявлених під час упорядкування тому.

Видання розраховане для науковців та всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (4 УКР)

ISBN 966-603-223-6

ISBN 966-603-453-0 (т. 3)